

20. Дундуков М. Ю. Разведка в государственном механизме США / М. Ю. Дундуков. – М. : Кучково поле, 2008. – 448 с.

21. Національна безпека України 1994–1996 рр.: наукова доповідь НІС / Ред. кол.: О. Ф Белов та ін. – К. : НІСД, 1997. – 197 с.

* *Басс Денис Яковлевич – кандидат економічних наук, докторант Інституту законодавства Верховної Ради України.*

УДК 341.121(045)

Володимир Гавриленко *

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню історико-правових та теоретико-правових аспектів визначення державного суверенітету як основної ознаки сучасної держави. Проаналізовано юридичний зміст прав та обов'язків держави як фактичного носія суверенних якостей.

На підставі проведеного аналізу спрогнозовано тенденції подальшого розвитку місця та ролі суверенних держав у політико-правовій інтеграції на універсальному та регіональному рівні міжнародних відносин.

Ключові слова: державний суверенітет, правосуб'єктність, держава, правові відносини, народ.

Гавриленко В. В. Теоретико-методологические аспекты определения и реализации правосубъектности государства.

Статья посвящена исследованию историко-правовых и теоретико-правовых аспектов определения государственного суверенитета как основного признака современного государства. Проанализировано юридическое содержание прав и обязанностей государства как фактического носителя суверенных качеств.

На основании проведенного анализа спрогнозированы тенденции дальнейшего развития места и роли суверенных государств в политико-правовой интеграции на универсальном и региональном уровне международных отношений.

Ключевые слова: государственный суверенитет, правосубъектность, государство, правовые отношения, народ.

Havrylenko V. V. Theoretical and methodological aspects of the definition and implementation of the personality of the State.

The article investigates the historical, legal and theoretical aspects of the legal definition of state sovereignty as the main features of a modern state. Analyzes legal content rights and obligations of the state as the actual carrier sovereign qualities.

Based on the analysis of the trends predicted further development of the place and role of sovereign states in political and legal integration of the universal and regional international relations.

Keywords: state sovereignty, historical background, the state, the legal relations, people.

Необхідним елементом теоретико-правового дослідження сутності та юридичного змісту державного суверенітету є науково-практичний розгляд змісту та особливостей реалізації суверенних прав держави як фактичного носія-розпорядника державного суверенітету як у внутрішньому, так само у зовнішньому вимірах його функціонально-інституціонального онтологізму та подальшого практично-праксіологічного прогресивного розвитку в частині трансформації відповідних форм та методів.

Водночас державний суверенітет, як вбачається, є досить складною політико-правовою конструкцією, фундаментальне пізнання змісту та особливостей реалізації якої потребує комплексного застосування широкого міждисциплінарного підходу, що

передбачає декілька вимірів досліджуваного поняття – теоретико-методологічного, політологічного, конституційно-правового та міжнародно-правового, що пояснюється, в першу чергу, множинністю аспектів, притаманних державному суверенітету у широкому сенсі – філософських, внутрішніх та зовнішніх; теоретичних і практичних; класичних та нетрадиційно-аналітичних; історико-правових, реалістичних та перспективних; загальних та притаманних конкретній державі тощо.

Проблематика теоретичного визначення державного суверенітету як основної ознаки сучасної держави досить ретельно висвітлена в наукових працях М. О. Баймуратова, Ю. О. Волошина, В. Н. Денисова, О. В. Зайчука, М. В. Ільїна, О. Л. Копиленка, І. І. Лукашука, О. Ф. Скакун та інших вітчизняних і зарубіжних вчених-правознавців.

Водночас у наявних дослідженнях відсутній комплексний аналіз юридичного змісту правосуб'єктності держави як фактичного безпосереднього носія державного суверенітету, у тому числі – його зовнішнього виміру з теоретико-методологічних позицій розкриття глибинної сутності та цінності діалектично поєднаної сукупності суверенних прав сучасної держави. Саме у вирішенні цього важливого наукового завдання полягає теоретичне та практично-прикладне значення даного теоретико-правового дослідження у сучасних складних умовах державного і правового розвитку держав світу.

Мета статті – на теоретико-методологічному рівні наукового пізнання виявити закономірності та специфічні особливості визначення і реалізації правосуб'єктності держави як носія державного суверенітету.

Аналізуючи теоретичні підходи до визначення правосуб'єктності сучасної держави, слід зазначити, що В. М. Кампо визначає державний суверенітет України (виходячи із загальної енциклопедичної спрямованості зазначеного тлумачення, як здається, у даному випадку характеризується суверенітет будь-якої держави на прикладі України. – Авт.) як верховенство, самостійність, повноту і неподільність державної влади всередині України та її незалежність і рівноправність у відносинах з іншими державами і міжнародними організаціями [1, с. 177]. При цьому вказується на ту важливу обставину фундаментального характеру, що державний суверенітет є властивістю Української держави та її статусу як суб'єкта міжнародних відносин (міжнародно-правовий вимір державного суверенітету як «дзеркальне» відображення зовнішніх функцій держави. – Авт.), що гарантується найвищими нормативно-правовими актами у національній правовій системі – Конституцією України, Декларацією про державний суверенітет України Актом проголошення незалежності України та іншими законодавчими актами [1, с. 177]. Відповідно до вказаних основоположних актів, Україна є суверенно і незалежною державою; її суверенітет поширюється на всю її територію та на всі сфери життя суспільства: політичну, економічну, соціальну, культурну та будь-які інші. Це, у свою чергу, означає її суверенність (повновладність) щодо всіх політичних, економічних, соціальних і культурних (духовних) інститутів суспільства (конституційно-правовий вимір державного суверенітету як юридичне втілення внутрішніх функцій держави. – Авт.) і незалежність та рівноправність у відносинах з іншими державами і міжнародними організаціями в зовнішньополітичній та інших сферах.

Слід окремо відзначити, що згідно ст. 5 Конституції України [2] носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, що безпосередньо відображає запропоновану нами теоретико-методологічну конструкцію, у відповідності до якої народний (національний) суверенітет реалізується виключно у державній формі, тобто органічно стає державним суверенітетом при створенні держави як виняткової політичної організації суспільства та безпосереднього делегування їй повновладдя у публічній сфері суспільних відносин різної спрямованості та фактичного змісту.

Аналізуючи положення Декларації про державний суверенітет України від 16 червня 1990 р. [3], можна відзначити наступні найважливіші ознаки суверенітету України:

1. Верховенство, під яким розуміється відсутність іншої більш високої суспільної влади на території держави: державна влада може відмінити, визнати недійсним будь-який прояв іншої суспільної влади. Іншими словами, верховенство держави насамперед полягає у правовій підлеглості їй усіх суб'єктів у межах державної території. За принципом

верховенства державне владарювання здійснюється у межах території, відповідно організованої самою державою. При цьому державна влада встановлює повноваження всіх органів і посадових осіб, що виконують її функції, тобто юридично виключається можливість існування у межах іншої, аніж її власна, публічної (державної чи легітимної муніципальної) влади.

2. Самостійність, тобто можливість самостійно приймати рішення усередині країни та зовні при дотриманні норм національного та міжнародного права (за умови неухильного дотримання принципу верховенства права, який передбачає підпорядкування державної влади чинним у державі правовим законам. – Авт.).

3. Вичерпність, під якою розуміється розповсюдження державної влади на усі сфери державного життя, на все населення та громадські організації країни.

4. Неподільність влади держави в межах її території, тобто єдність влади в цілому, яка передбачає тільки функціональний її поділ на гілки влади: законодавчу, виконавчу та судову.

5. Незалежність у зовнішніх зносинах, тобто можливість самостійно приймати рішення ззовні країни при дотриманні норм міжнародного права та повазі суверенітету інших країн.

6. Рівноправ'я у зовнішніх зносинах, під яким у відповідності до загальноновизнаного принципу суверенної рівності держав розуміється наявність у міжнародних відносинах таких прав та обов'язків, як і в інших держав світу.

7. Невідчужуваність, тобто неможливість свавільного відчуження легітимної та легальної влади, а лише наявність закріпленої законами можливості делегувати суверенні права держави органам місцевого самоврядування в межах єдиної публічної влади як сукупності державної та муніципальної влад (саме таке свавільне, а тому – фіктивне та нікчемне у юридичному сенсі, відчуження державного, а разом з ним і народного (національного) суверенітету іноземною державою-агресором та контрольованими нею незаконними збройними формуваннями відбувається протягом 2014 – 2016 рр. шляхом збройної окупації частини суверенної території Української держави та недопущення легітимних органів публічної влади до виконання суверенних повноважень, що належать їм у відповідності до чинного законодавства. – Авт.).

Виходячи з наведених ознак, Ю. С. Хоббі розглядає державний суверенітет як невід'ємну юридичну якість незалежної держави, що: а) є необхідною для верховенства влади всередині країни; б) означає її незалежність в міжнародних відносинах; в) втілює усю повноту законодавчої, виконавчої і судової влади держави на своїй території, виключаючи будь-яку сторонню владу, а також підпорядкування влади держави владі іноземних держав та будь-яких міжнародних організацій та інших суб'єктів у сфері міжнародного спілкування, що виникає або зникає в силу явно вираженої або добровільної згоди з боку держави як єдиного соціального та політико-правового організму і забезпечується сучасним міжнародним правом [4, с. 27].

Розглядаючи зовнішній вимір державного суверенітету, слід зазначити, що до основних прав держави як основного суб'єкта міжнародного права сучасна правова доктрина зазвичай відносить, крім інших, наступні, що є найбільш показовими у площині практичної реалізації її правосуб'єктності: право виступати на міжнародній арені від свого імені; право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права; право брати участь у створенні норм міжнародного права; право на здійснення своєї поведінки у відповідності до чинних міжнародно-правових норм; право на визнання держави в якості суб'єкта міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права; право укладати міжнародні договори; право створювати або приєднуватися до міжнародних організацій; право на індивідуальну і колективну самооборону; право на відшкодування збитків, завданих внаслідок скоєння міжнародного правопорушення тощо [5].

Одним з найважливіших суб'єктивних прав держави у цьому зв'язку вбачається право укладати міжнародні договори як фундаментальна основа участі суверенної держави у міжнародній правотворчості поряд з ідентичними рівноправними правовими суб'єктами. У відповідності до ст. 2 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р. [5] і ст. 2 Віденської конвенції про право договорів між державами і міжнародними організаціями

або між міжнародними організаціями 1986 р. [6], міжнародним договором є міжнародна угода, укладена державами та іншими суб'єктами міжнародного права у письмовій формі, незалежно від того, чи міститься така угода в одному, двох або кількох пов'язаних між собою документах, а також незалежно від його конкретного найменування. К. О. Савчук визначає міжнародний договір як «одне з основних джерел міжнародного права, угоду між державами та / або іншими суб'єктами міжнародного права, що регулює їх взаємовідносини в певній сфері шляхом встановлення, зміни або припинення для її учасників прав та обов'язків згідно з основними принципами міжнародного права» [1, с. 204–205]. На думку М. О. Баймуратова, складовими елементами поняття «міжнародний договір» є: суб'єкти (учасники) договору; угода між ними; специфічна форма такої угоди, що відрізняє її від інших міжнародних угод; процесуальне і матеріальне регулювання такої угоди міжнародним правом [7, с. 197–198].

Суб'єктами міжнародного договору, у відповідності до Віденської конвенції 1969 р., є виключно держави, що підкреслює можливість реалізації народом належного йому суверенітету виключно через делегування суверенних прав державній владі. В той же час, цей факт не заперечує можливості участі інших суб'єктів міжнародного права в укладенні міжнародних договорів. Навпаки, положення ст. 3 Конвенції підтверджує таку можливість: «Той факт, що дана Конвенція не застосовується до міжнародних договорів, укладених між державами та іншими суб'єктами міжнародного права, або між такими іншими суб'єктами міжнародного права, і до міжнародних угод не у письмовій формі, не торкається: а) юридичної сили таких угод; б) застосування до них будь-яких норм, викладених у даній Конвенції, під дію яких вони потрапили б в силу міжнародного права, незалежно від даної Конвенції; с) застосування даної Конвенції до відносин держав між собою в рамках міжнародних угод, учасниками яких є також інші суб'єкти міжнародного права».

У свою чергу, Віденська конвенція 1986 р. не тільки знімає питання про розширення кола суб'єктів права міжнародних договорів, але й практично аналогічним чином регулює їх дії щодо участі у процесі укладення, виконання і припинення дії міжнародних договорів.

Крім того, необхідно відзначити, що наведене визначення міжнародного договору передбачає наявність щонайменше двох суб'єктів міжнародного права, а тому двостороння угода, у якій одна сторона є суб'єктом міжнародного права, а інша – не є, не вважається міжнародним договором, а тому щодо них діють не Віденські конвенції, а інші міжнародно-правові акти.

Слід зазначити, що хоча у нормативному визначенні міжнародного договору йдеться про договори у письмовій формі і не передбачається усної форми договору, але держави та інші суб'єкти міжнародного права можуть за взаємною згодою розповсюдити на усні договори дію положень вказаних Віденських конвенцій. Іншими словами, міжнародний договір – це явно виражена згода між державами або іншими суб'єктами міжнародного права, укладена з питань, що становлять для них спільний інтерес і покликана регулювати їх взаємовідносини шляхом створення їх взаємних прав та обов'язків.

Слова «договір означає міжнародну угоду» відображають юридичну сутність міжнародного договору, його погоджувальну природу. На відміну від інших державних нормативно-правових актів, міжнародний договір передбачає наявність у ньому волевиявлень щонайменше двох суб'єктів міжнародного права, причому ці волевиявлення у договорах не існують ізольовано одне від одного, а є взаємно погодженими, тобто однаково та одночасно спрямованими на досягнення певної єдиної мети. Такі взаємно погоджені волевиявлення і створюють у договорі договірні відносини, що складають юридичну сутність (зміст) будь-якого міжнародного договору.

Іншим важливим правом держави як суверенного суб'єкта глобального значення є право на індивідуальну та колективну самооборону, що знайшло відображення та юридичну регламентацію у Статуті ООН (ст. 51) [8], відповідно до положення якого «чинний Статут ні в якому разі не зачіпає невід'ємного права на індивідуальну або колективну самооборону, якщо відбудеться збройний напад на Члена Організації, до тих пір, поки Рада Безпеки не вживе заходів, необхідних для підтримання міжнародного миру та безпеки. Заходи, вжиті Членами Організації при здійсненні цього права на самооборону, мають бути негайно повідомлені Раді

Безпеки і ніяким чином не мають зачіпати повноважень і відповідальність Ради Безпеки, у відповідності до чинного Статуту, відносно вжиття у будь-який час таких дій, які вона вважатиме за необхідне для підтримання міжнародного миру та безпеки».

У контексті зазначеного невід'ємного права держави як основного суб'єкта сучасного міжнародного публічного права, слід сказати про те, що колективна безпека, політико-правовий зміст якої об'єктивується вказаним суб'єктивним правом, не завжди є синонімічним поняттям загальної безпеці, адже колективна безпека, на відміну від загальної, може мати і регіональний, а не глобальний характер, але у будь-якому випадку колективна безпека у будь-якому її географічному масштабі є засобом підтримання загального миру і безпеки.

Аналізуючи сутність системи колективної безпеки, слід відзначити також її відмінність від звичайних воєнних блоків. Система колективної безпеки повинна бути відкритою для всіх держав, які визнають основні принципи міжнародного права і зобов'язання даної організації. Колективна безпека відрізняється також від колективної оборони, яка передбачає взаємний захист від зовнішнього нападу, оскільки є постійною, усталеною у часі та за формами реалізації, комплексною політичною, правовою, військовою, соціально-економічною, культурно-духовною категорією у взаємовідносинах суверенних держав.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного аналізу особливостей та змісту правосуб'єктності держави як носія суверенних прав можна дійти до таких найважливіших висновків: а) державний суверенітет є досить складною політико-правовою конструкцією, фундаментальне пізнання змісту та особливостей реалізації якої потребує комплексного застосування широкого міждисциплінарного підходу, що передбачає декілька вимірів досліджуваного поняття – теоретико-методологічного, політологічного, конституційно-правового та міжнародно-правового, що пояснюється, в першу чергу, множинністю аспектів, притаманних державному суверенітету у широкому сенсі – філософських, внутрішніх та зовнішніх; теоретичних і практичних; класичних та нетрадиційно-аналітичних; історико-правових, реалістичних та перспективних; загальних та притаманних конкретній державі тощо; б) протягом 2014 – 2016 рр. шляхом збройної окупації частини суверенної території Української держави та недопущення легітимних органів публічної влади до виконання суверенних повноважень, що належать їм у відповідності до чинного законодавства, з концептуально-доктринальної точки зору, відбувається свавільне, а тому – фіктивне та нікчемне у юридичному сенсі, відчуження державного, а разом з ним і народного (національного) суверенітету іноземною державою-агресором та контрольованими нею незаконними збройними формуваннями; в) до основних прав держави як носія зовнішнього (міжнародного) державного суверенітету сучасна правова доктрина відносить, наступні, що є найбільш показовими у площині практичної реалізації її правосуб'єктності: право виступати на міжнародній арені від свого імені; право вступати у відносини з іншими суб'єктами міжнародного права; право брати участь у створенні норм міжнародного права; право на здійснення своєї поведінки у відповідності до чинних міжнародно-правових норм; право на визнання держави в якості суб'єкту міжнародного права іншими суб'єктами міжнародного права; право укладати міжнародні договори; право створювати або приєднуватися до міжнародних організацій; право на індивідуальну і колективну самооборону; право на відшкодування збитків, завданих внаслідок скоєння міжнародного правопорушення; г) політико-правова категорія відповідальності держав у науці і практиці цілком слушно посідає одне з центральних місць у науково-практичному визначенні зовнішнього виміру реалізації державного суверенітету і наповнює реальним юридичним змістом виконання суб'єктивних обов'язків відповідно до взятих на себе зобов'язань як перед іншими державами, так й перед всім світовим співтовариством, без чого у сучасному світі є функціонально неможливою ефективною реалізацією того нормативно визначеного обсягу прав, що об'єктивно належить кожній суверенній державі.

Список використаних джерел:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.

2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. (Станом на 25 травня 2006 р. – із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 8 грудня 2004 р. № 2222-IV). Офіційне видання. – К. : М-во юстиції України, 2006. – 106 с.

3. Декларація про державний суверенітет України від 16 червня 1990 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – 1990. – № 31. – Ст. 429.

4. Баймуратов М. О. Модифікації державного суверенітету в умовах європейської інтеграції в контексті взаємовідносин Європейського Союзу з державами-членами / М. О. Баймуратов, Ю. С. Хоббі; за ред. д.ю.н., проф., Заслуженого діяча науки і техніки України М. О. Баймуратова. – Суми : Університетська книга, 2013. – 300 с.

5. Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/umk/Hrestom.asp?IdCourse144&OpenNodeId=100063009>

6. Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями от 21 марта 1986 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/umk/Hrestom.asp?IdCourse=144&OpenNodeId=100063009>

7. Баймуратов М. А. Международное публичное право / М. А. Баймуратов. – Х. : Одиссей, 2007. – 704 с.

8. Устав ООН от 26 июня 1945 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/russian/documen/basicdoc/charter.htm>

** Гавриленко Володимир Валерійович – аспірант кафедри теорії та історії держави і права Міжрегіональної академії управління персоналом.*

УДК 342.71/. 73+342.4 (477)

Андрій Медвідь *

ЩОДО ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД У ПРОЕКТАХ КОНСТИТУЦІЇ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

У статті на основі європейських стандартів досліджується обсяг та форма закріплення прав людини та основоположних свобод у конституційних проектах Західноукраїнської Народної Республіки. Зокрема, детально аналізується зміст проекту «Основи державного устрою Галицької Республіки» 1918 р. та двох проектів Станіслава Дністрянського «Устрій Галицької Держави» 1918 р. та «Конституції Західно-Української Народної Республіки» 1920 р.

Ключові слова: права людини та основоположні свободи, проект конституції «Основи державного устрою Галицької Республіки» 1918 р., проект конституції «Устрій Галицької Держави» 1918 р., проект «Конституція Західно-Української Народної Республіки» 1920 р.

Медвідь А. Б. Относительно закрепления прав человека и основополагающих свобод в проектах конституции Западноукраинской Народной Республики.

В статье на основе европейских стандартов исследуется объем и форма закрепления прав человека и основополагающих свобод в конституционных проектах Западноукраинской Народной Республики. В частности, подробно анализируется содержание проекта «Основы государственного устройства Галицкой Республики» 1918 г. и двух проектов Станислава Днестрянского «Устройство Галицкой Государства» 1918. и «Конституции Западно-Украинской Народной Республики» в 1920 г.

Ключевые слова: права человека и основополагающие свободы, проект конституции «Основы государственного устройства Галицкой Республики» 1918 г., проект конституции «Устройство Галицкой Государства» 1918 г., проект «Конституция Западно-Украинской Народной Республики» в 1920 г.